

Erling Juul Rasmussen

Indkomspolitik i retrospekt

Artiklen beskriver udviklingen i den indkomstpolitiske teoretisering. De teoretiske nydannelser og skift forsøges placeret i en historisk-samfundsmæssig kontekst, og der gives kortfattede analyser af de vigtigste teorielementer. Artiklen behandler overvejende den økonomiske teori bag indkomstpolitiske indgreb, men der lægges stor vægt på at fremhæve indflydelsen fra anden socialvidenskabelig forskning. Dermed understreges betydningen af politiske og organisationsmæssige faktorer for en succesfuld gennemførelse af indkomspolitik. Sluttelig analyserer artiklen i begrænset omfang specielle danske problemer i anvendelsen af indkomspolitik.

Hvad er indkomspolitik?

I de fleste økonomiske tekstbøger betragtes indkomspolitik noget ukompliceret som en dæmpning af den nominelle indkomstudvikling for at bremse inflationen. Imidlertid er et af de første problemer ved indkomspolitik, at begrebet ikke er entydigt. Dels har målsætningen været noget flydende, hvor indkomspolitikken nærmest har fået status som mirakelmiddel, og dels dækker begrebet over mange former, hvor udformningen ofte bestemmes af ikke-økonomiske hensyn.

Indkomspolitik er som regel blevet modstillet penge- eller finanspolitikens efterspørgselsregulering. De to sidstnævnte politikker forsøger at opnå de økonomiske mål lav inflation, betalingsbalanceligevægt og fuld beskæftigelse ved at påvirke de økonomiske aktører *indirekte*, medens indkomspolitikken forsøger en *direkte* påvirkning. Hvad der bliver påvirket direkte er lønfastsættelsen (og somme tider også andre indkomster og prisdannelsen). Når der i denne artikel tales om indkomspolitik, så tænkes der på statslige forsøg på – i forbindelse med andre tiltag – at påvirke lønudviklingen direkte for at opnå de ovennævnte økonomiske mål. Den direkte påvirkning er nødvendig, fordi inflationsprocessen ikke bare er bestemt af efterspørgslen, men også er bestemt fra udbudssiden. Dette forklarer også, hvorfor den økonomiske diskussion af indkomspolitik havde sin blomstringstid samtidig med et skift fra »demand pull« til »cost push« som den dominerende inflationsårsag (Ulman, 1972).

De fleste økonomer og andre fagfolk kan godtage, at kernen i indkomspolitik er en direkte påvirkning af den nominelle indkomstudvikling for at bremse inflationen (Mayhew, 1981: 72; Kjærsgaard & Hansen, 1983: 120 ff.). Problemet er bare, at indkomspolitikken optræder i mange forskellige *former*. Indkomspolitik kan dække over alt fra en løs henstilling om løntilbageholdenhed til tvungne lovbaserede indgreb eller store komplicerede pakked løsninger (Haberler, 1972: 3-4). Den nedenstående indkomstpolitiske model giver fire centrale kriterier ved en mulig indkomspolitik, og man kan på den baggrund skildre forskellige former for indkomspolitik. Men der findes også andre karakteristika. Er det et éngangs-, midlertidigt eller længerevarende indgreb? Anvendes der en lønnorm? Er ind-

Erling Juul Rasmussen

Indkomspolitik i retrospekt

Artiklen beskriver udviklingen i den indkomstpolitiske teoretisering. De teoretiske nydannelser og skift forsøges placeret i en historisk-samfundsmæssig kontekst, og der gives kortfattede analyser af de vigtigste teorielementer. Artiklen behandler overvejende den økonomiske teori bag indkomstpolitiske indgreb, men der lægges stor vægt på at fremhæve indflydelsen fra anden socialvidenskabelig forskning. Dermed understreges betydningen af politiske og organisationsmæssige faktorer for en succesfuld gennemførelse af indkomspolitik. Sluttelig analyserer artiklen i begrænset omfang specielle danske problemer i anvendelsen af indkomspolitik.

Hvad er indkomspolitik?

I de fleste økonomiske tekstbøger betragtes indkomspolitik noget ukompliceret som en dæmpning af den nominelle indkomstudvikling for at bremse inflationen. Imidlertid er et af de første problemer ved indkomspolitik, at begrebet ikke er entydigt. Dels har målsætningen været noget flydende, hvor indkomspolitikken nærmest har fået status som mirakelmiddel, og dels dækker begrebet over mange former, hvor udformningen ofte bestemmes af ikke-økonomiske hensyn.

Indkomspolitik er som regel blevet modstillet penge- eller finanspolitikens efterspørgselsregulering. De to sidstnævnte politikker forsøger at opnå de økonomiske mål lav inflation, betalingsbalanceligevægt og fuld beskæftigelse ved at påvirke de økonomiske aktører *indirekte*, medens indkomspolitikken forsøger en *direkte* påvirkning. Hvad der bliver påvirket direkte er lønfastsættelsen (og somme tider også andre indkomster og prisdannelsen). Når der i denne artikel tales om indkomspolitik, så tænkes der på statslige forsøg på – i forbindelse med andre tiltag – at påvirke lønudviklingen direkte for at opnå de ovennævnte økonomiske mål. Den direkte påvirkning er nødvendig, fordi inflationsprocessen ikke bare er bestemt af efterspørgslen, men også er bestemt fra udbudssiden. Dette forklarer også, hvorfor den økonomiske diskussion af indkomspolitik havde sin blomstringstid samtidig med et skift fra »demand pull« til »cost push« som den dominerende inflationsårsag (Ulman, 1972).

De fleste økonomer og andre fagfolk kan godtage, at kernen i indkomspolitik er en direkte påvirkning af den nominelle indkomstudvikling for at bremse inflationen (Mayhew, 1981: 72; Kjærsgaard & Hansen, 1983: 120 ff.). Problemet er bare, at indkomspolitikken optræder i mange forskellige *former*. Indkomspolitik kan dække over alt fra en løs henstilling om løntilbageholdenhed til tvungne lovbaserede indgreb eller store komplicerede pakked løsninger (Haberler, 1972: 3-4). Den nedenstående indkomstpolitiske model giver fire centrale kriterier ved en mulig indkomspolitik, og man kan på den baggrund skildre forskellige former for indkomspolitik. Men der findes også andre karakteristika. Er det et éngangs-, midlertidigt eller længerevarende indgreb? Anvendes der en lønnorm? Er ind-

komstpolitikken baseret på lovgivning eventuelt indeholdende sanktionsmuligheder, eller er den gennemført i samarbejde med arbejdsmarkedets interesseorganisationer? Hvilket niveau af lønfastsættelsen påvirkes – nationalt, sektoralt og/eller lokalt – og er det på samme måde?

Figur 1. Forskellige former for indkomstpolitik

	1	2	3	4	5	6
Regeringsindgreb?	+	+	+	+	+	+
Kun lønpolitik?	+	+		+		
Frivillig?	+	+	+			
Systemoverskridende?						+

Forklaring: Plusserne indikerer et positivt svar. Der er kun to former (1 & 2) med samme antal plusser, og form 1 kan skelnes fra form 2 ved, at kun i sidstnævnte har regeringen *direkte* kontakt med arbejdsmarkedsorganisationerne. For en nærmere specificering af de seks former for indkomstpolitik, se Rasmussen (1985: 209-210).

Ovenstående skulle give en advarsel om det indkomstpolitiske begrebs mangetydighed. Det bør også mane til en vis forsigtighed angående forskellen mellem generelle teoretiske betragtninger og den aktuelle form af en eventuel indkomstpolitik. De teoretiske økonomiske betragtninger giver den generelle tankegang bag indkomstpolitiske forslag, hvor den aktuelle form ofte er styret mere af politiske, organisatoriske eller helt tredje hensyn. Og det er ofte disse hensyn, som er afgørende for, om indkomstpolitik overhovedet gennemføres eller bliver succesfuld.

Hvad er målsætningen?

Der synes gennem årene at have været en vis ambivalens i målsætningen for indkomstpolitik. I Phillips-kurvens glansperiode i 1960'erne blev indkomstpolitikken betragtet som et effektivt anti-inflationsvåben med en sekundær positiv indvirkning på betalingsbalanceproblemet. Dette var faktisk i modstrid med de fleste indkomstpolitiske forsøg i denne periode, som var foranlediget af betalingsbalanceuligevægt og pres på den nationale valuta. England og Danmark er eksempler på en sådan udvikling, hvor indkomstpolitik skulle påvirke de »bagvedliggende årsager« – bestemt som for høje løn- og prisstigninger. Endvidere har Peter Scherer påpeget, at indkomstpolitikens dobbelte målsætning bryder et grundlæggende princip for økonomisk styring: antallet af målsætninger må ikke overstige antallet af økonomiske redskaber, som er til rådighed (Scherer, 1980: 27).

Med den økonomiske krise i 1970'erne blev indkomstpolitikken fremhævet som midlet til en samtidig bekæmpelse af både arbejdsløshed og betalingsbalanceuligevægt. Problemet var, hvorledes et højere aktivitetsniveau og dermed højere beskæftigelse kunne opnås, uden at betalingsbalancen gav anledning til en stramning af penge- og finanspolitikken med et deraf følgende dæmpende pres på den

økonomiske aktivitet. Dette er stadigvæk et brændende problem – jfr. den danske udvikling i det seneste års tid. Det er dog blevet påpeget – blandt andet af Århus-økonomerne Torben M. Andersen og Claus Vastrup (*Berlingske Tidende*, 24/6 1986: 8; *Børsens Nyhedsmagasin*, 2. årg. nr. 28: 21) – at virkningen på betalingsbalancen er usikker og ofte er blevet overvurderet. Det skyldes, at indkomspolitikken har en dobbelt virkning:

»For det første gør det varerne billigere, så afsætningen og beskæftigelsen stiger. Isoleret set nedbringer denne effekt underskuddet på betalingsbalancen. Men den øgede beskæftigelse og aktivitet øger også den hjemlige efterspørgsel efter danske og udenlandske varer, og netto-effekten kan derfor blive, at betalingsbalancen forringes. Specielt hvis den øgede beskæftigelse sætter gang i et optimisme-båret forbrug og investering.« (Børsens Nyhedsmagasin, 2. årg. nr. 28: 21)

Til dette kan lægges, at indkomspolitik har en klar tendens til at blive undermineret af sin egen succes, hvor større økonomisk aktivitet giver et pres både for højere lønninger og en mere fleksibel lønfastsættelse.

Indkomspolitikens teoretiske grundlag – stabilitet og videreudvikling

Den økonomiske teoretiske diskussion af indkomspolitik har været solidt forankret i den keynesianske teoritradition. Det er dog tvivlsomt, om udbredelsen af lønpolitik lige efter den 2. verdenskrig kan forbindes med keynesianismens udbredelse (jfr. Kjærsgaard & Hansen, 1983: 50). Snarere må denne periodes lønbegrænsning – for eksempel i Holland og England – ses i forlængels af andre efterkrigsreguleringer så som rationering, import- og valutarestriktioner. Datidens indgreb hvilede dog også på en forståelse af sammenhængen mellem inflation og lønstigninger, om end mere sofistikerede teoretiske analyser ikke ledsagede anvendelsen.¹

Den stigende inflationsrate, den stigende beskæftigelse og især den stigende internationalisering i de vestlige industrilande i 1950erne viste, at efterspørgselsstyring gennem finans- og pengepolitiske justeringer ikke var tilstrækkelig. Samtidig skete der det tidligere omtalte skift i inflationsopfattelsen fra »demand pull« til »cost push«. Dette bragte indkomspolitiske analyser i forgrunden blandt økonomer. Fremkomsten af teoretiske grundpiller som Phillips-kurven, produktivtets-»gearing« og indkomstkapløbsteorien må alle ses i dette perspektiv.

Jan Holm Ingemann og Mogens Ove Madsen har i forhold til den danske diskussion af indkomspolitik hævdet, at der ikke har været nogen fundamentale teoretiske nydannelser siden begyndelsen af 1960erne (Ingemann & Madsen, 1982:79). Det er noget af en overdrivelse, men indeholder dog den indsigt, at kernen i det teoretiske grundlag har været meget resistent, og nydannelserne har i høj grad været en videreudvikling af denne kerne. Det er bemærkelsesværdigt, at denne videreudvikling ofte er foregået i samspil med andre (ikke-økonomiske) teoretiske diskussioner og har haft en stærk international dimension – både spørgsmålet om åbne økonomier i forhold til verdensmarkedet og komparative analyser af nationale økonomier (Addison, 1981; Andersen & Turner, 1980; Armingeon, 1983; Edgren et al., 1970; Flanagan et al., 1983).²

Phillips-kurven og produktivets-»gearing«

Betydningen af indkomspolitik var i 1960'erne ofte baseret på en henvisning til Phillips-kurven (Flanagan et al., 1983: 2 ; jfr. iøvrigt Phillips, 1958; Dombrowsky, 1976; Lundvall, 1974). Phillips-kurvens udlægning af sammenhængen mellem inflation og arbejdsløshed kunne – under forudsætning af en tæt sammenknytning af pris- og »unit labour costs« stigninger samt konstante produktivetsstigninger – bruges som et kraftigt argument for nominelle lønbegrænsninger. Inden for Phillips-kurvens modelbetragtninger ville en begrænsning i nominelle lønstigninger give lavere arbejdsløshed og inflation samtidig med, at produktivetsstigninger ville sikre en stigende realløn. Indkomspolitikken var nøglen til en vækstøkonomi i balance.³

Reallønnens kobling til arbejdsproduktiviteten blev udmøntet i den såkaldte produktivets-»gearing«. Denne »gearing« var et loft eller ramme for lønstigninger kalkuleret ved hjælp af en projekteret gennemsnitlig national produktivetsstigning. Anbefalinger af lønrammer på baggrund af sådanne beregninger er blandt andet kendt fra Det økonomiske Råds rapporter i 1960'erne (Projektgruppen, 1979; Rasmussen, 1982: 38 ff.).

Phillips-kurven og produktivets-»gearing« fik en dominerende indflydelse i 1960'erne på grund af deres simple argumentation. Politikere kunne let forstå/forklare problematikken, og problemløsningen var tilsyneladende også simpel og meget virkningsfuld. Den dalende popularitet i 1970'erne var et resultat *dels* af den stigende modstrid mellem modelbetragtninger og de faktiske nationale udviklinger og *dels* af dækningen af kompleksiteten bag den simple argumentation. Førstnævnte viste sig blandt andet i, at forbindelsen mellem inflation og arbejdsløshed var knap så tæt som postuleret. I stedet blev det moderne at kortlægge adskillige Phillips-kurver eller udvide begrebet til den »expectation-augmented« Phillips-kurve (Calmfors, 1978: chp. II). Den komplekse baggrund for den simple forklaring var påfaldende ved produktivets-»gearing«. Begrebet forudsatte en vis form for central lønfastsættelse, det var vanskeligt at rumme lønglidning, og udenlandske påvirkninger måtte også indregnes.⁴ Endelig havde indkomspolitiske indgreb i 1960'erne vist, at der var mange praktiske forhindringer for et effektivt indgreb (Ulman & Flanagan, 1971: 9).

Indkomstkapløbsteorien

Indkomstkapløbsteorien var også udviklet i slutningen af 1950'erne. I Danmark var den et vigtigt argument i diskussionen mellem de såkaldte Århus og København skoler (Bredsdorff, 1976: 60; Auken & Buksti, 1975: 245). Ifølge indkomstkapløbsteorien er produktionsfaktorerne i stigende grad blevet monopoliseret (blandt andet gennem udviklingen af store interesseorganisationer). Dette giver stigende lønninger og priser. Egeninteressen hos produktionsfaktorerens indehavere er således kommet i modstrid med den nationale økonomis balance.

Løsningen på den manglende balance er en underordning af produktionsfaktorerens afkast i forhold til den samfundsmæssige »kage«. Imidlertid giver indkomstkapløbsteorien ikke frivillig tilbageholdenhed store muligheder (Gammelgaard, 1969). Der argumenteres med, at *dels* giver den monopolagtige status ikke

aktørerne tilskyndelse til frivillig tilbageholdenhed, og dels er den individuelle aktør bange for at miste terræn i kapløbet, hvis en ensidig tilbageholdenhed udvises. Statslig samordning synes derfor den eneste udvej.

I udformningen af en sådan statslig samordning bør der tages hensyn til institutionelle og psykologiske/ideologiske faktorer (Hoffmeyer, 1969: 369-372). Med institutionelle faktorer tænkes der på flaskehalsproblemer, som giver anledning til lønglidning. De psykologiske/ideologiske faktorer drejer sig om at mildne den begrænsning af organisationernes egeninteresse, som indførelsen af indkomstpolitik betyder, hvilket er forsøgt af den australske Labour-regering under Bob Hawke (Rasmussen, 1985).

Indkomstkapløbsteorien indeholder mange tanker, som også har gyldighed for 1970ernes og 1980ernes forståelse af indkomstpolitik, selv om den ikke har samme begrebsmæssige dominans som i 1960erne. Det gælder blandt andet interesseorganisationernes monopolagtige status og de psykologiske/ideologiske faktorer ved indkomstpolitik, som er behandlet i den neo-korporatistiske debat nedenfor. Der gælder også den individuelle aktørs magtesløshed, som senere er analyseret i et spilteoretisk regi.

Monetarisme og nedbrydelse af institutionelle bånd

Århuskolen kritiserede indkomstkapløbsteoriens indkomstpolitiske anbefalinger som en udsigtsløs tilpasning af interesseorganisationerne; i stedet skulle konkurrencen på faktormarkederne – især arbejdsmarkedet – skærpes (Pedersen, 1956: 242; Gelting, 1963: 195; Laursen, 1965: 166). Denne tankegang blev fremført med endnu større effekt i monetaristernes kritik af keynesianismen i 1970erne.⁵ Ved at udbygge konkurrencen på arbejdsmarkedet⁶ og fjerne institutionelle bindinger på løndannelsen (for eksempel mindstelønsbestemmelser og dyrtidsregulering), kunne – ifølge monetaristerne – det inflationære pres fra udbudssiden neutraliseres. Den tilbageblivende efterspørgselsbetingede inflation skulle hovedsageligt klares ved en sund pengepolitik og nedskæringer i den offentlige sektor.

Monetaristerne anbefaler ikke en indkomstpolitik – undtagen en lønpolitik i den offentlige sektor. I stedet fremholdes en begrænsning af interesseorganisationernes magt og en lønfastsættelse baseret på firmaernes bæreevne, hvor det såkaldte »naturlige arbejdsløshedsniveau« har en modererende indvirkning på lønkravene.

Der kan fremføres nogle basale årsager til, at jeg betragter ovenstående argumentation med skepsis.⁷ *For det første* er det inden for de vestlige industrilande svært at forestille sig en begrænsning af organisationernes indflydelse, som medfører en generel tilnærmelse til fuld konkurrence på faktormarkederne. *For det andet* har de seneste 10 år vist, at høj arbejdsløshed kun i en kort periode giver en afdæmpning af lønkrav på tværs af økonomien. Der opstår et to- eller tredelt arbejdsmarked, hvor kernegrupperne – som regel størstedelen af arbejderne – umiddelbart er afskærmet fra arbejdsløshedens pres. *For det tredje* er en decentralisering af lønfastsættelsen, baseret på de enkelte firmaers ydeevne, på ingen måde en garanti for en balanceret indkomst udvikling. Tværtimod bliver kampen

mellem virksomhederne for markeder og arbejdskraft ført uden hensyntagen til inflatoriske og vækstmæssige følger; og skærpet yderligere hvis sociale, uddannelses- og arbejdsmarkedspolitiske tiltag svigter, eller den økonomiske aktivitet er stærkt stigende (Hatchett, 1986: 25).⁸ I et sådant scenario er arbejdsgiverne det store problem, som engelske analyser har vist:

»To the exasperation of ministers and free-market economists, however, the employers have so far been unprepared to act in a positive way to close the earnings gap and tackle the problem of unit labour costs. Moreover, the survey evidence suggests that the vast majority of employers refuse to accept that their own particular settlements are undermining their competitiveness on foreign markets.« (Taylor, 1986: 61)

Kan og vil interesseorganisationerne vise tilbageholdenhed?

I indkomstkapløbsteorien blev det fremført, at frivillig tilbageholdenhed ikke var sandsynlig. Dette synspunkt er senere blevet analyseret mere stringent inden for spilteoretiske modeller, hvor især overgangen fra »prisoner's dilemma« til »assurance game« har påkaldt interesse (Boston, 1983; Maital & Benjamini, 1980). De spilteoretiske modeller viser, at en samordning af lønkravene vil give størst resultat både for den nationale økonomi og for fagforeningerne, men manglen på både information, tillid til medspillerne og sanktionsmuligheder gør solokørsel (»free-riding«) til det mest sandsynlige resultat (Boston, 1983: 62-63). Overvindelsen af disse mangler og derved opnåelsen af en samordning kan ske på to måder – enten gennem en vis form for neo-korporatistisk indkomstpolitik, hvilket igen kræver en vis grad af organisatorisk centralisering (se næste afsnit), eller der kan ske en udvidelse af informations- og tillidsniveauet. Imidlertid har de spilteoretiske modeller givet to grunde til, at sidstnævnte ikke er en særlig stabil løsning: så længe der ikke er sanktionsmuligheder, er risikoen for sololøb meget stor. Denne risiko bliver større, når »spillerne« er af en størrelse, der gør sammenhængen mellem indkomstkrav og udviklingen af den nationale økonomi meget spinkel (jfr. citatet ovenfor og Olson, 1982).⁹

Dermed støtter de spilteoretiske modeller et udsagn, som findes i en del komparative analyser; nemlig at det er svært at gennemføre indkomstpolitik i nationale økonomier, hvor fagbevægelsen har en lav centraliseringsgrad (Headey, 1970; Schwerin, 1980; Schmitter, 1981). Hvis frivillig tilbageholdenhed ikke er særlig sandsynlig eller effektiv, hvorfor gennemfører den siddende regering så ikke en tvungen indkomstpolitik? Dette er faktisk også blevet forsøgt i adskillige lande, men resultaterne af en sådan gennemtrufning har ikke været særlig positive. Dels er indkomstpolitikken begyndt at smuldre efter et stykke tid, og dels har der ofte været store problemer, når politikken ophørte, og opdæmmede indkomstkrav blev realiseret (Andersen & Turner, 1980: 42-43; Artis, 1981: 19). Flere analyser har påpeget, at den manglende effektivitet skyldes, at arbejdsmarkedets parter ikke følte sig forpligtet af sådanne indgreb. Dette sidste fremstår som en vigtig erkendelse i forbindelse med 1985-indgrebet af Schlüter-regeringen, hvor der synes en tæt sammenhæng mellem afvigelsen fra forligsmandsskitsen og det senere sammenbrud af lønloftet.

Neo-korporatistisk indkomspolitik

En måde at opnå arbejdsmarkedsorganisationernes tilbageholdenhed på er neo-korporatistisk indkomspolitik, dvs. en politik udformet i samarbejde med arbejdsmarkedets organisationer og ofte af omfattende og langvarig karakter. En sådan politik forudsætter dog forholdsvis centraliserede organisationer, fordi et fåtal af aktører kan overvinde manglen på både tiltro og informationer. Desuden kan en bred vifte af organisationer blive forpligtiget, og de kan igen »levere« deres medlemmers tilslutning. I de senere år er de neo-korporatistiske analyser dog blevet kritiseret for at lægge for stor vægt på centraliseringsgraden (for eksempel Scharpf, 1981, 1983; Rasmussen, 1984). I stedet bør faktorer som organisationernes samarbejdsvilje og udformningen af lønforhandlingssystemet inddrages.¹⁰

Den neo-korporatistiske debat har også peget på en homogen politisk kultur som en anden vigtig forudsætning. Dette har to dimensioner – henholdsvis en arbejdsmarkedspolitisk og en parlamentarisk/regeringsmæssig. Den første dimension drejer sig basalt om en konsensus approach til arbejdsmarkedspolitiske forhold. Dette udelukker en situation/arbejdsmarked, hvor religiøse, partipolitiske eller klasse-mæssige skel er fremherskende.¹¹ Den omtalte konsensus – også hvad angår den anden dimension – er i den neo-korporatistiske debat ofte blevet knyttet til et stærkt socialdemokratisk parti (Schmitter, 1981: 315-6; Crouch, 1982: 207; Jessop, 1979: 207-8). Det skyldes dette partis nære tilknytning til fagbevægelsen, dets villighed til at give arbejdsmarkedsorganisationerne indflydelse i udformningen og effektueringen af statslige politikker, samt dets vilje til at sikre den vælgermæssige opbakning og parlamentariske stabilitet (se nedenfor).¹² Selvom der også kan føres indkomspolitik af ikke-socialdemokratiske regeringer, så har komparative analyser tydeligt vist, at regeringens partipolitiske farve har stor betydning, hvis der skal gennemføres en neo-korporatistisk indkomspolitik (Armingeon, 1983; Schmidt, 1982; Schmitter, 1981: 314).

Selvom de ovennævnte forudsætninger kan opfyldes, og en neo-korporatistisk indkomspolitik gennemføres, så er den hellige grav på ingen måde velforvaret. Disse politikker har især været sårbare over for fleksibilitets- og asymmetriske problemer (se afsnittet om OD). Flexibilitet er et vedvarende problem for indkomspolitik, idet inddæmningen af markedskræfterne vil give spændinger, som skal løses for at forhindre et sammenbrud af politikken (Schwerin, 1980). Samtidig giver samarbejdet mellem staten og arbejdsmarkedsorganisationerne en vis stivhed, en fastlåst position på begge sider. Der bliver lagt bånd på statens økonomiske handlefrihed, medens organisationerne let kommer i modstrid til deres medlemmer og andre arbejdsmarkedsorganisationer. Flexibilitetsproblemet kan delvis løses gennem en hyppig justering af indkomspolitikken, hvilket kræver et tæt samarbejde mellem de deltagende aktører, eksempelvis som i den østrigske »Paritätische Kommission«, eller der kan indbygges flexibilitet ved at tillade decentrale lønforhandlinger og lønglidning.

Komplekse pakkeløsninger

»But perhaps the most novel feature of more recent incomes policies is the more explicit use of official taxation and expenditure policies to further incomes objec-

tives« (Andersen & Turner, 1980: 38). Indkomstpolitiske pakkedninger var ikke ukendte i 1960erne – jfr. Helhedsløsningen 1963 – men målet var overvejende en *samtidighed* i fastlæggelsen af indkomster. Efter oliekrisen kommer *trade-off aspektet* mere i forgrunden, idet den faldende realløn søges kompenseret gennem andre politiske tiltag. Denne forskydning har flere årsager.

For det første bliver en skatte *trade-off* ofte mere hensigtsmæssig for den siddende regering. I 1970erne blev det politisk upopulært at stramme skatteskruen yderligere. Danmark er internationalt kendt for »Glistrup-bølgen«, men i mange lande bliver skattetrykket et centralt politisk emne. En »finansiering« af reformer gennem løntilbageholdenhed er gunstig for regeringer i en periode, hvor velfærdsstaten er under pres. Samtidig er én af fordelene ved en skatte *trade-off*, at det giver en mere fleksibel økonomisk politik end gennemførelse/bibeholdelse af lønindeksering.¹³

Trade-off aspektet bliver især vigtigt på grund af 1970ernes tendens til langvarige indkomstpolitiske tiltag, da det er svært at styre lønkravene, hvis indkomstpolitikken giver faldende realindkomst. På den anden side er netop faldende realindkomst ofte det reelle problem ved 1970ernes og 1980ernes komplekse pakkedninger, idet regeringen på grund af budgetbegrænsninger har svært ved eller ikke kan opfylde løfter om sænkning af skattetrykket eller indførelse af velfærdsstatslige tiltag.¹⁴ Dette underminerer naturligvis indkomstpolitikken. Dertil kommer, som nævnt ovenfor, at komplekse pakkedninger kan hæmme regeringens politiske og økonomiske spillerum. Det er med andre ord fristende for regeringer at udvikle pakkedninger, men dette er – især på længere sigt – ikke uden omkostninger.

For den andet er fagforeninger og arbejdere også blevet mere interesseret i sådanne *trade-offs*. Den høje inflation i 1970erne har fjernet enhver form for pengeillusion (hvis den nogensinde har eksisteret). En bevarelse af realindkomsten bliver central for fagforeningernes strategi, men den høje arbejdsløshed og faldende profitabilitet gør det svært at opnå dette i forhandlinger med arbejdsgiverne. I denne valgsituation mellem egne forhandlingsresultater (bevarelsen af den frie forhandlingsret) og en sikring af medlemmernes realindkomst (jfr. Nielsen, 1982), er det ofte fristende at vælge regeringens *trade-off* indeholdt i en indkomstpolitisk pakkedning.

Endelig er det som regel anset for indlysende, at den tredje part – arbejdsgiverne – har en positiv holdning til indkomstpolitiske pakkedninger. Dette forudsætter dog, at der ikke sker en stigning i de indirekte lønomkostninger, at arbejdsgiverne kan leve med en beskæring af forhandlingsretten, og – sidst men ikke mindst – at frie forhandlinger ikke kan give et bedre resultat.

Der kan med andre ord opstå en situation, hvor stat, arbejdere/fagforeninger og arbejdsgivere har en fælles interesse i at støtte indkomstpolitiske *trade-offs*, som kan mindske forskellen mellem lønnen som indkomst og lønnen som produktionsomkostning.

Der var ovenfor allerede peget på nogle problemer ved komplekse pakkedninger. Det er værd at understrege et par vanskeligheder, som har betydning i en dansk kontekst. Da regeringens garantier er en afgørende bestanddel af kom-

plekse pakkelsesløsninger, er det vigtigt, at disse garantier hviler på et solidt parlamentarisk grundlag. Den store partipolitiske spredning af Folketingets mandater i årene 1973-84 har sjældent givet den parlamentariske stabilitet, som er nødvendig for pakkelsesløsninger. Til gengæld har den danske tradition for forlig kompenseret en del for den manglende parlamentariske stabilitet,¹⁵ om end især perioden 1973-83 var præget af det usikre grundlag for økonomisk politik. Til dette må lægges, at det såkaldte asymmetriske problem – dvs. aktørernes relative fordel af at medvirke i en pakkelsesløsning – har haft en fremtrædende position i den danske debat, og dette problem er på ingen måde løst (se afsnittet om OD).

Det strukturpolitiske aspekt

Fremkomsten af »stagflation« fra midten af 1970'erne medførte en renæssance for indkomstpoltik i de vestlige industrilande (Armingeon, 1983; Braun, 1975). Den manglende effektivitet af »demand management« og populariteten af den monetaristiske teoritradition betød tillige en ændring i udformningen af indkomstpoltik. Kravene til det lønpolitiske element blev skærpet, og det strukturpolitiske aspekt blev fremhævet stærkere. Førstnævnte skete gennem et skift fra nominel- til reallønsbegrænsning og gennem et vedvarende angreb på automatiske lønmekanismer – især enhver form for lønindeksering (jfr. Rasmussen, 1985: 251 ff.). Arbejdsgivernes kamp for stigende løndifferentiering blev succesfuld, hvilket foruden den stigende arbejdsløshed også hang sammen med en svigtende opbakning for solidarisk lønpoltik blandt nogle fagforeninger. Skiftet fra nominel- til reallønsbegrænsning havde en mere uens international status, og begrebet »real wage stickiness« blev en del af den indkomstpoltiske jargon (Hicks, 1975; Artis, 1981: 13).

De skærpede krav om lønbegrænsning fik indflydelse på den aktuelle udformning af tiltag, hvorimod fremhævelsen af det strukturpolitiske aspekt også havde teoretiske implikationer. Dette er måske tydeligst ved sammenkoblingen af indkomstpoltik og ØD/OD, og til dels i angrebet på den offentlige sektor. En meget vigtig konsekvens af det strukturpolitiske aspekt var tendensen til længerevarende indkomstpoltik ud fra den begrundelse, at strukturpolitiske tiltag tager tid (for eksempel *Dansk Økonomi* 27, 1975: 21-22).¹⁶

EFO-modellen har fire kendetegn (jfr. Edgren et al., 1973; Thalberg, 1979; Calmfors & Lundgren, 1974; Ibsen & Jørgensen, 1979 II: 263 ff.). 1. Der er tale om en lille åben økonomi afhængig af udenrigshandel og med en centraliseret national lønfastsættelse. 2. Der skelnes mellem to sektorer – a-sektoren som er udsat for international konkurrence, og b-sektoren der opererer på et beskyttet hjemmemarked – med forskellig produktivitet. 3. En lønramme – »EFO-rummet« – der er bestemt af internationale prisstigninger og a-sektorens produktivitetsstigning, dvs. at a-sektoren er lønførende. 4. Lønstigningerne i a-sektoren smitter af på b-sektorens lønniveau.

Det første kendetegn indskrænker antallet af lande, EFO-modellen kan beskrive, da forudsætningen om en centraliseret national lønfastsættelse kun findes i nogle lande. De øvrige tre kendetegn viser en begrundelse for indkomstpoltik, som understreger den tidligere omtale af betalingsbalanceproblemer som udløs-

ningsmekanisme. Såkaldt »strukturel inflation« kan opstå i b-sektoren, da lønafsmitningen fra a-sektoren giver lønninger i b-sektoren, som overstiger sidstnævnte sektors produktivitetstigning. Dette behøver ikke at være noget større problem, idet en neutralisering kan ske gennem mindre valutakursstigninger. Langt alvorligere er det, hvis EFO-modellen »står på hovedet«; dvs. at b-sektoren er lønførende og for stor i forhold til a-sektoren. Det første giver højere inflation end det internationale niveau, medens det sidste giver en vedvarende tendens til betalingsbalanceuligevægt. Begge forhold er sammenhængende, idet en lønførende b-sektor på grund af lønafsmitning vil hæmme a-sektorens konkurrenceevne, hvilket igen lægger negativt pres på profitniveauet og vækstmulighederne. Indkomstpolitik kan fremme den strukturelle fornyelse – det vil basalt sige en større a-sektor – ved dels at gøre a-sektoren lønførende med lønstigninger i underkanten af aller under »EFO-rummet«, og dels gennem en begrænsning af b-sektorens vækst, så arbejdskraft og kapital frisættes til anvendelse i a-sektoren.¹⁷

Selvom mange lande ikke direkte brugte EFO-modellen som grundlag for deres økonomiske politik, så var dens tankegang ofte indeholdt i indkomstpolitiske anbefalinger. Betalingsbalanceuligevægt blev ofte henført til strukturelle problemer – »de eksporterende og importkonkurrerende sektorer skulle relativt være større« – og en styrkelse af den internationale konkurrenceevne blev ofte en vigtig målestok for en økonomisk politiks succes. Budgetunderskud og en understøttelse af a-sektorens vækstbetingelser blev også brugt som et argument for en stram lønpolitik i den offentlige sektor. Selv liberale regeringer, som principielt fornægtede det gavnlige i anvendelsen af indkomstpolitik, veg ikke tilbage for at bruge lønbegrænsning i den offentlige sektor (Thatcher-regeringen er et eksempel herpå). Medvirkende til brugen af lønpolitik i den offentlige sektor var uden tvivl også, at denne sektor ofte havde centraliserede lønforhandlinger og ret svage organisationer, hvilket lettede gennemførelsen af en effektiv lønpolitik.

Fordelingspolitik og OD

Det fordelingspolitiske spørgsmål har været noget af et stedbarn og et ømtåleligt punkt i den indkomstpolitiske debat. I begyndelsen af 1960erne blev indkomstpolitik – i form af produktivitets-»gearing« – fremlagt, som om den var fordelingsmæssig neutral. Selv i dag er der fortalere for indkomstpolitik, som foretrækker at overlade fordelingsmæssige spørgsmål til andre politikfelter (Gregory, 1986: 16-17). Det har dog længe været klart, at indkomstpolitik har en indbygget tendens til asymmetrisk belønning for kapital og arbejde – beskrevet af Svend Auken med skelnen mellem konfiskations- og udsættelsesprincippet (Auken, 1972). Kapitalejerne kan ikke undgå at blive begunstiget, hvis arbejderne accepterer lønbegrænsning (Boston, 1983: 78). Ganske vist kan en kompleks pakkelse give en række værdifulde reformer, men hele grundlaget for sådanne pakkeløsninger er den økonomiske vækst, som igen er afhængig af, at de øgede profitter omsættes i investeringer i de eksporterende og importkonkurrerende sektorer. Der synes kun at være to måder at forebygge en sådan situation: enten ved at der opnås indflydelse i den enkelte virksomhed på overskuddets placering eller ved en generaliseret form for overskudsdeling.

Siden slutningen af 1960'erne har fordelingsmæssige konsekvenser af indkomspolitik haft en fremtrædende position i den danske diskussion. Endvidere har det været et særkende, at planer for ØD eller OD har indgået som et centralt led i forebyggelsen af fordelingsmæssige skævheder. Dette skyldes naturligvis, at fagbevægelsen og Socialdemokratiet siden 1974 har set ØD/OD som afgørende i sikringen af en ligelig byrdefordeling: Profitvæksten, som følge af løntilbageholdenhed, skal ikke kun tilfalde kapitalejerne.¹⁸

Sammenkoblingen med ØD/OD må også ses i lyset af den stigende vægt på det strukturpolitiske aspekt. En sådan sammenkobling vil garantere, at en vis del af profitten vil blive geninvesteret.¹⁹ Indkomspolitikken kunne begunstige vækstmulighederne for de eksport- og importkonkurrerende sektorer, hvilket kunne accelereres ved hjælp af overskudsdeling. Dels ville væksten i profitterne blive selvforstærkende, hvis arbejdernes andele var bundet i en årrække, og dels kunne opbyggelsen af centrale fonde danne grundlaget for en bevidst strukturpolitisk udbygning af dansk erhvervsliv.

Den økonomiske rationale for at indkorporere en form for overskudsdeling i indkomspolitiske tiltag synes klar (forudsat at regeringen i det hele taget vil anvende indkomspolitik), idet både struktur- og fordelingspolitiske hensyn bliver varetaget. Når det principielle standpunkt overskrides og politiske, organisations- og ejendomsretlige interesser inddrages, bliver det mere speget, hvilket er illustreret af de sidste mange års debat.

Der er dog i de senere år sket et markant skred i holdningen til indkomspolitik og OD inden for de politiske partier. Fra Firkløver-regeringens højrefløj over til SF synes der nu at være enighed om det gavnlige i en indkomspolitik. Ligeledes er der blandt disse partier enighed om det gavnlige i en overskudsdeling. Det politiske slagsmål er nu om formen for overskudsdeling, og hvorledes eller hvorvidt det skal inddrages i en indkomspolitik. De tidligere fastlåste standpunkter har vist en mindre opblødning: Socialdemokratiet og fagbevægelsen har givet deres forslag en mere decentraliseret udformning; SF har nærmet sig socialdemokraternes standpunkt; Det radikale Venstre har udformet sit eget forslag (som på et enkelt punkt er mere vidtgående end Socialdemokratiets); og endelig har Firkløver-regeringen nu fremsat et lovgivningsinitiativ angående frivillig overskudsdeling.

Noter

1. Periodisering har været en yndet beskæftigelse for analytikere af indkomspolitik, se for eksempel Flanagan et al. (1983: 1 ff.).
2. Internationale organisationer – især OECD – har spillet en betydelig rolle i diskussionen af disse udviklinger og ideer. Samtidig har udbyggelsen af arbejdsmarkedsorganisationernes sekretariater og internationale samarbejde givet den komparative, kollektive læreproces et afgørende skub fremad.
3. En effektiv arbejdsmarkedspolitik kunne ved fjernelsen af flaskehalse i udbuddet/efterspørgslen af arbejdskraft spille en nogenlunde tilsvarende rolle, mente mange økonomer (for eksempel Öhman, 1970). Dette er dog tvivlsomt på grund af organisationernes indflydelse.

4. Australske økonomer, som tidligt anbefalede produktivitets-»gearing«, udviklede en skelnen mellem ekstern og intern produktivitet (Rasmussen, 1985: 518). Ekstern produktivitet er intern produktivitet justeret for udenlandsk indflydelse.
5. Det efterfølgende forsøger på ingen måde at give en fyldestgørende fremstilling af den monetaristiske teoritradition og er derfor en noget ubalanceret fremstilling.
6. Den ideologiske skævhed i den monetaristiske tradition viser sig ved, at fagforeningerne hele tiden angribes, medens arbejdsgiverne kan dække sig bag de »hellige« markedskræfter.
7. Som det sikkert fremgår, er min opfattelse farvet af udviklingen på det engelske arbejdsmarked under Thatcher-regeringen.
8. Det må dog noteres, at indkomspolitik er mindre egnet til at klare en sådan »demand pull« situation – i særdeleshed hvis arbejdsmarkedsorganisationerne er svage.
9. »Perhaps the most fundamental obstacle to an incomes policy, in a western society, is the wide diffusion of power. The very concept of an incomes policy presupposes that it is possible either to locate the relevant power at appropriate points or to achieve cohesion between various power centres.« (Hancock, 1980: 10). Dertil kommer, at mange arbejdsmarkedsorganisationer er ideologiske modstandere af at tage et ansvar for den nationale økonomi.
10. Der kan peges på skiftet til decentrale overenskomstforhandlinger i Danmark, som gør en indkomspolitik løsning mindre sandsynlig.
11. Der kan for eksempel tænkes på Frankrig eller Italien. Årsagerne til, at indkomspolitik ikke kan anbefales i disse lande, er forskellig fra årsagerne i England, om end den manglende anbefaling kan samles i en henvisning til arbejdsmarkedsorganisationernes *fragmentering*.
12. Begrebet den »politiske løn«, tidligere anvendt i socialdemokratiske partier, indeholdt den sammenkobling mellem løn(tilbageholdenhed) og statslige politikker, der er brugt i indkomspolitiske pakkedløsninger (Rasmussen, 1985: 199).
13. Et par kendte eksempler på en sådan skatte trade-off er Denis Healeys handel i 1976 og den australske Accord i 1985.
14. Med hensyn til skatte trade-off gælder det blandt andet Firkløver-regeringen og den australske Hawke-regering i 1986.
15. Jeg mener, at udenlandske iagttagere har overvurderet den parlamentariske ustabilitet. Den manglende indkomspolitiske succes under for eksempel SV-regeringen havde andre politiske årsager.
16. At de indkomspolitiske indgreb i 1970erne og 1980erne bliver længerevarende, er ikke kun en konsekvens af en teoretisk videreudvikling (indkomspolitik hvilende på produktivitets-»gearing« var principielt også længerevarende). Det må også relateres til fagforeningernes defensive position på grund af den høje arbejdsløshed.
17. Dette var kernen i anbefalingerne fra »vismændene« i midten af 1970erne (Rasmussen, 1982: 41 ff.).
18. Skelnen mellem konfiskation og udsættelse er begrundelse for, at en pris- og avancekontrol eller -stop ikke er tilstrækkelig, sådan som det ofte blev fremført i 1960erne.
19. Den danske fagbevægelse klagede over manglende sammenhæng mellem løntilbageholdenhed og investeringsniveau i anden halvdel af 1970erne, hvor det dog var svært at få øje på indkomspolitikken indtil gennemførelsen af Decemberforliget 1979.

Litteratur

- Addison, John T. (1981). »Incomes Policy: The Recent European Experience«, pp. 187-245 i Fallick & Elliot (eds.).
- Andersen, Palle Schelde & Turner, Philip (1980). »Incomes Policy in Theory and Practice«, *OECD's Economic Outlook*, no. 27, pp. 33-50.
- Armingeon, Klaus (1983). *Neo-korporatistiske Einkommenspolitik*, Frankfurt am Main: Haag und Herchen.
- Artis, M. J. (1981). »Incomes Policies: Some Rationales«, pp. 45-99 i Fallick & Elliott (eds.).
- Auken, Svend et al. (1972). *Økonomisk politik/politisk økonomi*, København: Schultz.

4. Australske økonomer, som tidligt anbefalede produktivitets-»gearing«, udviklede en skelnen mellem ekstern og intern produktivitet (Rasmussen, 1985: 518). Ekstern produktivitet er intern produktivitet justeret for udenlandsk indflydelse.
5. Det efterfølgende forsøger på ingen måde at give en fyldestgørende fremstilling af den monetaristiske teoritradition og er derfor en noget ubalanceret fremstilling.
6. Den ideologiske skævhed i den monetaristiske tradition viser sig ved, at fagforeningerne hele tiden angribes, medens arbejdsgiverne kan dække sig bag de »hellige« markedskræfter.
7. Som det sikkert fremgår, er min opfattelse farvet af udviklingen på det engelske arbejdsmarked under Thatcher-regeringen.
8. Det må dog noteres, at indkomspolitik er mindre egnet til at klare en sådan »demand pull« situation – i særdeleshed hvis arbejdsmarkedsorganisationerne er svage.
9. »Perhaps the most fundamental obstacle to an incomes policy, in a western society, is the wide diffusion of power. The very concept of an incomes policy presupposes that it is possible either to locate the relevant power at appropriate points or to achieve cohesion between various power centres.« (Hancock, 1980: 10). Dertil kommer, at mange arbejdsmarkedsorganisationer er ideologiske modstandere af at tage et ansvar for den nationale økonomi.
10. Der kan peges på skiftet til decentrale overenskomstforhandlinger i Danmark, som gør en indkomstpoltisk løsning mindre sandsynlig.
11. Der kan for eksempel tænkes på Frankrig eller Italien. Årsagerne til, at indkomspolitik ikke kan anbefales i disse lande, er forskellig fra årsagerne i England, om end den manglende anbefaling kan samles i en henvisning til arbejdsmarkedsorganisationernes *fragmentering*.
12. Begrebet den »politiske løn«, tidligere anvendt i socialdemokratiske partier, indeholdt den sammenkobling mellem løn(tilbageholdenhed) og statslige politikker, der er brugt i indkomspolitiske pakkedløsninger (Rasmussen, 1985: 199).
13. Et par kendte eksempler på en sådan skatte trade-off er Denis Healeys handel i 1976 og den australske Accord i 1985.
14. Med hensyn til skatte trade-off gælder det blandt andet Firkløver-regeringen og den australske Hawke-regering i 1986.
15. Jeg mener, at udenlandske iagttagere har overvurderet den parlamentariske ustabilitet. Den manglende indkomspolitiske succes under for eksempel SV-regeringen havde andre politiske årsager.
16. At de indkomspolitiske indgreb i 1970erne og 1980erne bliver længerevarende, er ikke kun en konsekvens af en teoretisk videreudvikling (indkomspolitik hvilende på produktivitets-»gearing« var principielt også længerevarende). Det må også relateres til fagforeningernes defensive position på grund af den høje arbejdsløshed.
17. Dette var kernen i anbefalingerne fra »vismændene« i midten af 1970erne (Rasmussen, 1982: 41 ff.).
18. Skelnen mellem konfiskation og udsættelse er begrundelse for, at en pris- og avancekontrol eller -stop ikke er tilstrækkelig, sådan som det ofte blev fremført i 1960erne.
19. Den danske fagbevægelse klagede over manglende sammenhæng mellem løntilbageholdenhed og investeringsniveau i anden halvdel af 1970erne, hvor det dog var svært at få øje på indkomspolitikken indtil gennemførelsen af Decemberforliget 1979.

Litteratur

- Addison, John T. (1981). »Incomes Policy: The Recent European Experience«, pp. 187-245 i Fallick & Elliot (eds.).
- Andersen, Palle Schelde & Turner, Philip (1980). »Incomes Policy in Theory and Practice«, *OECD's Economic Outlook*, no. 27, pp. 33-50.
- Armingeon, Klaus (1983). *Neo-korporatistiske Einkommenspolitik*, Frankfurt am Main: Haag und Herchen.
- Artis, M. J. (1981). »Incomes Policies: Some Rationales«, pp. 45-99 i Fallick & Elliott (eds.).
- Auken, Svend et al. (1972). *Økonomisk politik/politisk økonomi*, København: Schultz.

- Auken, Svend & Buksti, J. (1975). »Den indkomstpolitiske problematik i Danmark«, *Økonomi og politik*, 89. årg., nr. 3, pp. 241-273.
Berlingske Tidende.
- Boston, Jonathan (1983): *The Theory and Practice of Voluntary Incomes Policies with particular reference to the British Labour Government's Social Contract 1974-79*, University of Oxford (afhandling).
- Braun, Anne Romanis (1975). »The Role of Incomes Policy in Industrial Countries since World War II«, *IMF Staff Papers*, Vol. 22 no. 1. pp. 1-36.
- Bredsdorff, Nils (1976). *En analyse af elementer i den indkomstpolitiske debat*, Københavns Universitet (afhandling).
Børsens Nyhedsmagasin.
- Calmfors, Lars (1978). *Prices, wages and employment in the open economy*, Stockholm: Stockholm University Press.
- Calmfors, Lars & Lundberg, Erik (1974). *Inflation och arbetslöshet*, Stockholm.
- Crouch, Colin (1982). *Trade Unions: the Logic of Collective Action*, Glasgow: Fontana.
- Dansk Økonomi* (to gange årligt). Det økonomiske Råds Formandskab.
- Dombrowsky, O. E. (1976). »Kritik af borgerlige inflationsteorier«, pp. 109-176 i E. Altvater et al., *Inflation og krise*, København: Kurasje.
- Edgren, Gösta et al. (1973). *Wage Formation and the Economy*, London.
- Fallick, J. L. & Elliott, R. F. (eds.) (1981). *Incomes Policies, Inflation and Relative Pay*, London: Allen & Unwin.
- Flanagan, Robert J. et al. (1983). *Unionism, Economic Stabilisation and Incomes Policies: European Experience*, Washington D. C.: Brookings Institution.
- Gammelgaard, S. (1969). »Om indkomstkæp, indkomstpolitik og indkomstfordeling«, pp. 123-140 i *Aktuelle økonomiske problemer. Festskrift til Carl Iversen*, København: Nationaløkonomisk Forening.
- Gelting, Jørgen H. (1963). »Indkomstpolitikken og prismekanismen«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 102.
- Gregory, Bob (1986). *Australian Financial Review*.
- Haberler, Gottfried (1972). »Incomes Policies and Inflation«, i *Inflation and the Unions*, London: Institute of Economic Affairs.
- Hancock, Keith (1980). »The roles of incomes policy: an introductory statement«, pp. 1-22 i Keith Hancock (ed.), *Incomes Policy in Australia*, Sydney: Harcourt Brace Jovanich Group.
- Hatchet, Alastair (1986). »Profit pull that keeps the going rates rising«, *Guardian*, 18/6: 25.
- Headey, Bruce M. (1970). »Trade Unions and National Wages Policies«, *Journal of Politics*, vol. 32 no. 2, pp. 407-439.
- Hicks, John (1975). »What is wrong with Monetarism«, *Lloyds Bank Review*, October, pp. 1-13.
- Hoffmeyer, Erik (1969). »Inflation og indkomstpolitik«, pp. 351-377 i N. Thygesen & P. N. Rasmussen, *Udviklingslinier i makro-økonomisk teori*, København.
- Ibsen, Flemming & Jørgensen, Henning (1979). *Fagbevægelse og stat I + II*, København: Gyldendal.
- Ingemann, Jan Holm & Madsen, Mogens Ove (1982). *Krisens økonomi - økonomiens krise*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Jessop, Bob (1979). »Corporatism, parliamentarism and social democracy«, pp. 185-212 i P. C. Schmitter & G. Lehmbruch (eds.), *Trends towards Corporatist Intermediation*, London: Sage.
- Kjærsgaard, Kaj & Hansen, E. Damsgaard (1983). *Dansk økonomisk politik. Teorier og erfaringer*, København: Nyt Nordisk Forlag.
- Laursen, Karsten (1965). »Incomes Policy - the Discussion in Denmark«, pp. 162-172 i E. Schneider (ed.), *Probleme der Einkommenspolitik*, Tübingen.
- Lundvall, Bengt-Åke (1974). »Virker en høj arbejdsløshed dæmpende på inflationen?«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 112, pp. 395-407.
- Maital, Shlomo & Benjamini, Yeal (1980). »Inflation as Prisoner's Dilemma«, *Journal of Post Keynesian Economics*, no. 2, pp. 459-481.
- Meyhew, Ken (1981). »Incomes Policy and the Private Sector«, pp. 45-99 i Fallick & Elliott (eds.).

- Nielsen, Steen Carl (1982). *Den frie forhandlingsret. Centralisering kontra decentralisering*, Odense Universitet (afhandling).
- Olson, Mancur (1982). *The Rise and Decline of Nations*, London: Yale University Press.
- Pedersen, Jørgen (1956) *Pengeteori og pengepolitik*, København.
- Phillips, A. W. (1958). »The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957«, *Economica*, Vol. XXV, pp. 283-299.
- Projektgruppe (1979). *DØR og indkomspolitik*, Aalborg Universitetscenter (afhandling).
- Rasmussen, Erling Juul (1982). *Socialdemokratiet og indkomspolitik i 1960'erne og 1970'erne*, Odense: Odense Universitet.
- Rasmussen, Erling Juul (1984). »Centralisering og indkomspolitik«, *Politica*, 16. årg. nr. 1, pp. 74-89.
- Rasmussen, Erling Juul (1985). *25 Years of Labour Government and Incomes Policy*, Europæiske Universitetsinstitut, Firenze (afhandling).
- Scharpf, Fritz W. (1981). »The Political Economy of Inflation and Unemployment in Western Europe: an Outline«, Bologna, Oktober 9-10.
- Scharpf, Fritz W. (1983). »Strategy Choice, Economic Feasibility and Institutional Constraints as Determinants of Full-Employment Policy During the Recession«, Wissenschaftszentrum, Berlin, April.
- Scherer, Peter (1980). »The goals of incomes policy«, pp. 23-50 i Hancock, ed. (1980).
- Schmidt, Manfred G. (1982). »The Role of the Parties in Shaping Macroeconomic Policy«, pp. 97-176 i Francis C. Castles (ed.) *The Impact of Parties*, London: Sage.
- Schmitter, Philippe C. (1981). »Interest intermediation and regime governability in contemporary Western Europe and North America«, pp. 285-327 i Suzanne Berger (ed.), *Organizing interests in Western Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwerin, Don S. (1980). »The Limits of Organization as a Response to Wage-Price Problems«, pp. 73-106 i Richard Rose (ed.), *Challenge to Governance. Studies in Overloaded Politics*, London: Sage.
- Taylor, Robert (1986). »The Crisis over Wages«, *Management Today*, July 1986, pp. 58-61 + 99.
- Thalberg, B. (1979). »The Scandicanian Model of Inflation«, *Soka Economic Studies Quarterly*, Vol. 9, pp. 71-82.
- Ulman, Lloyd (1972). »Cost-Push and Some Policy Alternatives«, *American Economic Review*, Vol. 62, no. 2, pp. 242-250.
- Ulman, Lloyd & Flanagan, Robert J. (1971). *Wage Restraint. A Study of Incomes Policies in Western Europe*, London.